

FAZEKAS CSABA

BALOGH JÁNOS ÉS FEJÉR GYÖRGY SAJTÓVITÁJA 1841-BEN

Balogh János (1796–1872) országosan ismert Bars vármegyei liberális politikus,¹ illetve Fejér György (1766–1851) prépost-kanonok, történész, a pesti Egyetemi Könyvtár 1824–1843 közötti igazgatója² között éles, egyházpolitikai vonatkozású sajtóvita zajlott 1841 tavaszán–nyarán. Felidézése több szempontból is érdekes.³ Egyrészt beleilleszkedik abba a jelentős egyházpolitikai publicisztikai és röpirat-irodalomba, mely 1841-ben meghatározta a közéletet, másrészt a résztvevők minden szempontból különböztek egy-

¹ Bár (Galántai) Balogh János korának ismert politikai személyisége, a reformországgyűlések gyakori szónoka volt, önálló életrajza máig megíratlan. Tevékenységével egyetlen önálló munka foglalkozik: BALOGH Artúr, *A jobbágyfelszabadítás egyik lelkes harcosa a reformkorban*, Kolozsvár, 1945 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 198) (a továbbiakban: BALOGH 1945). Életrajza legrészletesebben: REISZIG Ede, *Bars vármegye története = Bars vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Bp., é. n. [1903] (Magyarország Vármegyéi és Városai); CD-ROM, Arcanum, 2002 (a továbbiakban: REISZIG 1903). Lásd még legutóbb: GERHARDT Éva, *Balogh János = Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*, szerk. PÁLMA NY Béla, Bp., 2002, 62–64.

² Fejér György tevékenysége – különösen történészi, illetve könyvtárigazgatói munkásságára, pl. a 43 kötetes *Codex diplomaticus Hungariae...* c. okmánytár kiadására tekintettel – jóval ismertebb. Történeti tárgyú írásai mellett számos teológiai, filozófiai, illetve irodalmi alkotásnak is szerzője és szerkesztője. Életrajzaira és méltatásaira lásd pl. SZILASY János, *Fejér György életrajza*, Pesten, 1853; TOLDY Ferenc, *Emlékbeszéd, melyet néhány Fejér György [...] felett 1865. július 3. az egyetem nagy dísztermében tartott [...]*, Budán, 1865; ZSIDI János, *Fejér György*, Bp., 1936 (Palaestra Calasanciana, 17) (a továbbiakban: ZSIDI 1936); TÓTH András, *Az Egyetemi Könyvtár Fejér György igazgatósága alatt*, Bp., 1959. stb. Szerteágazó munkásságának legutóbbi alapos – bár a jelen közleményünkben érintett sajtócikkeinek némelyikét nem tartalmazó – összefoglalása: PAPPNÉ BEKE Judit, *Fejér György bibliográfiája*, Keszthely, é. n., <http://www.fgyvk.hu> (2007.06.01).

³ Megjegyezzük, kettőjük diskurzusára, érveire csak a kortárs vitairódalomban történt rövid utalás. A cikkek többségét egykorú sajtó alá rendező kiadó gyűjteménye mellékletében újraközölte a fontosabb cikkeket, ilyen megjegyzéssel: „Ezen Függelékben t. c. olvasóink elébe terjesztjük a vegyes házasságokról Aranyosmaróton tartott barsmegyei közgyűlést és az ebből keletkezett Balogh János úrral vitát, ki midőn szüzen megőrzött becsületét (az ő szavai) a közgyűlés közlőjétől igaztalan megtámadtatva hívén, ellenét egy párszor leckéztetni akarja, az egész magyarhoni papságot rútol lealacsonyítja! Mennyire van itt B.[alogh] úrnak igaza, józan megítélését t. c. olvasóink szerénységére bizzuk.” Lásd *Értekezések a vegyes házasságokról: Hírlapokból szedvegetve [...]*, szerk. VIDA Incze, Pesten, é. n. [1841] (a továbbiakban: VIDA 1841), 221. Még egy kortárs utalás: a vegyes házasságokkal foglalkozó röpirat-bibliográfia kommentárja megjegyezte, hogy Fejér György érveire „Balogh János, Bars vármegye 1832–36. évi híres országgyűlési követe” fejtette ki ellenérveit. Lásd Augustinus de ROSKOVÁNY [ROSKOVÁNYI Ágoston], *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, I, Quinque-Ecclesiis, 1842, 568.

mástól. Idős, a tudományos életben rangot szerzett egyházi személyiség egyfelől, nála 30 évvel fiatalabb ellenzéki politikus, egy vármegye közéletének meghatározó személyisége a másik oldalon. Balogh és Fejér vitája továbbá azért is érdekes, mert a publicisztikai érvelés számos eszközt felvonultatva politikai, teológiai, sőt személyes elemeket is bevetettek egymás ellen. Példájuk a korabeli közéleti diskurzusok hangulatának, jellegének megidézéséhez is adalékokat nyújt.

1. A vegyes házasságok ügye

A vita apropóját az 1841 elején – Deák Ferenc szavaival élve – „minden megyét el-foglaló” ún. vegyes házassági kérdés adta.⁴ A katolikus egyház és a polgári átalakulást szorgalmazó (az egyház kiváltságait felszámolni, az állam–egyház elválasztását, a vallásszabadság és a felekezeti egyenjogúság törvényes garanciáit megteremteni akaró) liberálisok összeütközései, az első „kultúrharok” az 1830-as években Európa-szerte elsősorban a házasságjog szabályozása körül pattantak ki. (Elsősorban a kölni érsek ügyének kapcsán.) Magyarországon a konfliktus 1839-től bontakozott ki igazán, amikor Lajcsák Ferenc nagyváradi püspök körlevelében tiltotta meg papjainak, hogy megáldják azon vegyes házasságokat, ahol a nem katolikus vőlegény nem hajlandó katolikus menyasszonyával kötendő frigye előtt kötelezvényt (reverzálist) adni arról, hogy a születendő gyermekeket katolikusnak keresztelik. Erre az esetre az ún. passiva assistentia gyakorlatát írta elő, vagyis azt, hogy a pap nem részesíti egyházi áldásban, csak „tudomásul veszi” a házasság létrejöttét. A kérdést jogilag szabályozó 1791/26. tc. egyébként úgy rendelkezett, hogy vegyes házasságot csak katolikus pap előtt lehet kötni, utóbbi azonban semmilyen címen nem akadályozhatja annak létrejöttét. A gyermekek vallásáról pedig úgy intézkedett, hogy amennyiben az apa katolikus, minden gyermeknek katolikusnak kell lenni, ha azonban az apa protestáns, a született fiúgyermekek „követhetik” apjuk vallását is.⁵ A katolikus egyháznak előjogokat biztosító jogi szabályozásból évtizedekig nem támadt különösebb konfliktus. Az 1830-as években azonban – a liberális ellenzék színre lépését követően – az egyház közéleti és társadalmi pozícióvédelmének kifejezője lett. 1839–1840-ben, a felségsértési perek miatt amúgy is zaklatott közéletben, az ellenzék törvénytelennek és a magánéletbe való beavatkozásnak minősítette Lajcsák (illetve a hasonló álláspontot megfogalmazó Scitovszky János rozsnói, később pécsi püspök) eljárását, a vármegyékben, illetve az ekkor összeülő országgyűlésben követelték a főpapi körlevelek visszavonását és új, méltányosabb vallásügyi törvény alkotását. (Az országgyűlésen Deák Ferenc volt az ellenzék vezetője, e törvényalkotás legtekintélyesebb szorgalmazója is.) Az uralkodó végül nem járult hozzá a katolikus egyház által hevesen

⁴ Deák Ferenc levele Wesselényi Miklósnak, 1841. március 4. = *Deák Ferenc emlékezete: Levelek, 1822–1875*, s. a. r. VÁCZY János, Bp., 1890, 79–80.

⁵ Lajcsák körleveléről – további irodalommal – legutóbb lásd FAZEKAS Csaba, *Lajcsák Ferenc nagyváradi püspök és Beöthy Ödön két levélváltása a vegyes házasságokról (1839)*, Sárospataki Füzetek, 2009, 1. sz., 11–32.

ellenzett törvény szentesítéséhez, mire az egyház az országgyűlés bezárását követően egyoldalú lépésre szánta el magát: a nagyváradi püspök eljárását kiterjesztette az egész magyar katolikus egyházra, továbbá Lonovics József csanádi püspököt Rómába küldte a pápa támogatásáért.⁶

A püspöki kar lépése óriási felzúdulást váltott ki a vármegyék többségéből. Pest megye 1840. augusztus 27-én elhatározta, hogy perbe fogja és megbünteti a vegyes házasságokat megáldani nem akaró katolikus papokat (az 1647/14. tc.-re hivatkozva 600 Ft-ra), példáját a legtöbb, ellenzéki irányzatú megye követte. 1841 elején a megyei közgyűlések egyházpolitikai vitáktól lettek hangosak, melyek jórészt a katolikus egyház papjai (néhány konzervatív, udvarhű világi szövetségesük) illetve a szabadelvű ellenzék között zajlottak, utóbbi híveit pedig már nem tagolták felekezeti határok. (Katolikus világiak is kiálltak az ügy mellett. Különösen nagy hatású lett Zala megye – Deák Ferenc által szorgalmazott, illetve fogalmazott – 1841. január 11-i körlevele, mely szintén az áldásmegtagadó papok perbe fogása mellett foglalt állást.) A vármegyéken végighullámzó konfliktusnak sajátos színezetet adott, hogy az 1841 elejétől megnövekedett jelentőségű sajtó – főleg a Kossuth szerkesztette Pesti Hírlap – beszámolt a közgyűléseken történekről. A kéziratban maradt, illetve nyomtatásban megjelent közgyűlési beszédek, vármegyei feliratok, sajtócikkek óriási számban foglalkoztak a vegyes házasságok kérdésével, általában az állam–egyház közötti viszonytal. E különös, 19. századi „hitvita-irodalom” sajátosságainak megfogalmazása, tanulságainak levonása még jórészt alapvetési feladatnak tekinthető.⁷

⁶ Az 1840-es évek elejének egyházpolitikai vitáira vonatkozó szakirodalomból lásd HORVÁTH Mihály, *Huszonöt év Magyarország történetéből*, II, Bp., 1886, 105–109, 169–287; MARCZALI Henrik, *Lonovics küldetése Rómába: Adalék a vegyes házasságok történetéhez*, Budapesti Szemle, LXIV, 1890, 166. sz., 1–26; VÁRADY L. Árpád, *Lonovics József római küldetése*, Bp., 1924; HERMANN Egyed, *Lonovics József római küldetésének (1840–41) belpolitikai és diplomáciai előkészítése*, Bp., 1934 (A Pázmány Péter Tudományegyetem Egyháztörténelmi Szemináriumának Kiadványa, 1); MESZLÉNYI Antal, *A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846)*, Bp., 1934; HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1973² (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae, 1), 388–421; VARGA János, *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*, 1. rész = *Somogy megye múltjából: Levéltári évkönyv*, XI, szerk. KANYAR József, Kaposvár, 1980, 177–243; BUSKU Anita Andrea, *Lonovics József csanádi püspök és a „váradi–rozsnyói-vita” 1840-ben*, *Levéltári Szemle*, 59(2009), 4. sz., 27–39. A témára vonatkozó saját feldolgozásaink: *Kossuth Lajos házasságkötésének ügye a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában (1840–1841) = Kossuth és az egyházak*, szerk. KERTÉSZ Botond, Bp., 2004 [2005] (Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok, 1), 70–106 (a továbbiakban: FAZEKAS 2004); *Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban*, Bp., 2008 (Kisebbségkutatás Könyvek) (a továbbiakban: FAZEKAS 2008).

⁷ Lásd erről pl. FAZEKAS Csaba, *Irodalmi-stilisztikai eszközök a vegyes házasságok 1841. évi politikai vitájában = „Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne...”: Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról*, szerk. HELTAI János, TASI Réka, Miskolc, 2005, 231–250 (a továbbiakban: FAZEKAS 2005); FAZEKAS 2008, 79–107; a vonatkozó irodalomból vö. KAJTÁR István, *Modernizációk és Európa: Adalékok a politikai vitakultúrához az 1843–44-es országgyűlésen = Degré Alajos emlékkönyv*, szerk. MÁTHÉ Gábor, ZLINSZKY János, Bp., 1995, 121–130. stb.

2. Balogh János és Fejér György

Néhány szót a szemben álló felekről. Balogh János hasonnevű édesapját követte Bars megye közéletében és az országgyűlési követségben is (az édesapa 1827-ben hunyt el, fiát az 1830-as diétára is delegálta a vármegye), mindkettőjük nagy hatású szónoklatokkal vált ismertté, az ifjabb Balogh már az 1820-as évek vármegyei ellenállási mozgalmaiban is felhívta magára a figyelmet. 1830-ban a diétán még keveset szerepelt, ám – témánk szempontjából ez fontossággal bír – már ekkor tartott beszédet a vegyes házasságok ügyében, illetve a főpapok ellen.⁸ Az 1832–1836. évi országgyűlésen meggyőződéssel szabadelvűnek bizonyult, Kölcsey különösen kedvelte, Kossuth a szónoklat mesterének nevezte, lelkesen ünnepelték a Lovassy László vezette országgyűlési ifjak is. Vármegyéje feliratát tolmácsolva felszólalt a lengyel függetlenségi törekvések mellett (ezért uralkodói megrovásban részesült), a jobbágyfelszabadítás, a zsidóemancipáció és a liberális egyházpolitika ügyében, V. Ferdinánd trónra lépésekor bizalmatlanságának adott hangot stb. Témánk szempontjából megemlíjtük, hogy 1835-ben úgy vélte: a „nemzeti ügyek” mindaddig vereségre lesznek ítélve, amíg a rendi országgyűlés szerkezete nem változik, például a „kormánynak és a főrendeknek korlátlan vétója lesz”, illetve „míg az egyházi rend a világi törvényhozásban részt veszen”. Annak a véleményének is hangot adott, hogy „az egyházi rend azon kőszál beszakadásától remeg, melyre Péter az egyházat építette”.⁹ Igazán népszerűvé akkor vált, amikor a szólásszabadság védelmében tett szenvedélyes felszólalásai sorában idézte, illetve hivatkozta Wesselényi Miklósnak a felségsértési per okát szolgáltató szatmári beszédét – ezért Baloghot is több alkalommal perbe fogták, az udvar le akarta mondani a követségről.¹⁰ Vármegyéje azonban kiállt és mozgósított mellette, így mandátumát is megtarthatta, később a vádak is ejtették. Jellemző megfogalmazás, hogy ennek vármegyei vitája során „Balogh János heve elragadta az egész közgyűlést”.¹¹ Radikális ellenzéki magatartása miatt folyamatos küzdelmet folytatott a kormányzat által támogatott (pénzelt) konzervatívokkal, akik mindent elkövettek vármegyei szereplésének visszaszorítására,¹² 1839-ben, 1843-ban és 1847-ben sem lett megyéje országgyűlési követe. Az ellenzék szervezésére tett erőfeszítéseinek eredménye lett viszont, hogy 1842–1845 között alispáni hivatalt tölthetett be.¹³

⁸ REISZIG 1903.

⁹ BALOGH 1945, 13–14.

¹⁰ Erről többek közt: KOSSUTH Lajos, *Ifjúkori iratok – Törvényhatósági Tudósítások*, szerk. BARTA István, Bp., 1966 (Kossuth Lajos Összes Munkái, 6), passim; KOSSUTH Lajos *Iratai: 1837. május–1840. december. Hűtlenségi per. fogság, kiűtkeresés*, szerk. PAJKOSSY Gábor, Bp., 1989 (Kossuth Lajos Összes Munkái, 7) (a továbbiakban: KLÖM VII), passim.

¹¹ REISZIG 1903.

¹² Lásd erről pl. BESZE János, *Naplójegyzetek – emlékezések = Szószék és csatatér: Politikusi naplók és visszaemlékezések, 1848–1849*, szerk. HERMANN Róbert, Bp., 2000, 70–120, 76.

¹³ 1848-ban aztán a népképviselői országgyűlés képviselőjévé választották (minden kérdésben a radikálisok hívének bizonyult), a szabadságharcban őrnagy, majd alezredesi rangban vett részt, kormánybiztosként is tevékenykedett. Világos után emigrált, 1859-ben tért haza, már csak rövid időre kapcsolódott be a közéletbe.

Vitapartnerét, Fejér Györgyöt 1790-ben szentelték pappá, több évig plébánosként is tevékenykedett. 1802-től a dogmatika tanára Székesfehérváron, 1808-tól a pesti egyetemen tanít. 1818-tól könyvtárigazgatói kinevezéséig Győrött tankerületi főigazgató, 1840-től kanonok. Több színdarabot, alkalmi költeményt is írt, emellett kiváló egyházi szónok volt, számos prédikációja, teológiai tárgyú elmélkedése is megjelent. Életrajzai általában történetírói tevékenységére helyezik a hangsúlyt, egyházpolitikai vonatkozású röpiratait, publicisztikai munkásságát alig említik.¹⁴ Fejér számos sajtócikkben, illetve önálló röpiratokban is részletesen kifejtette az egyház jogvédő, vegyes házasságokkal kapcsolatos elveit, az elsőt kifejezetten a püspöki kar felkérésére készítette.¹⁵ A vegyes házasságok ügye iránti elkötelezettsége bizonyára összefügg azzal, hogy már az 1830-as években nagyon szoros kapcsolatban állt Lajcsák Ferenc püspökkel, minden bizonnyal utóbbi „járta ki” például Fejér kanonoki kinevezését.¹⁶ Fejér pedig a Lajcsák halálakor írt gyászbeszédében – aktuálpolitikai felhangoktól sem mentesen – részletesen foglalkozott a püspök vegyes házasságok ügyében tanúsított, már-már mártíromságként interpretált szerepével.¹⁷ 1841-ben, a vita tetőpontján részletes történeti és teológiai érveket sorakoztatott fel az áldásmegtágadás mellett,¹⁸ majd az 1843/44-es országgyűlés utolsó szakaszában ismét tollat ragadott, hogy a készülő, az 1844/3. tc.-ben el is fogadott, liberális szemléletű vallásügyi törvénnyel szemben kifejtse az egyház jogvédő álláspontját, illetve próbált útmutatást is megfogalmazni a katolikus fél számára, hogy a vegyes házasságban

¹⁴ ZSIDI 1936, 23.

¹⁵ Georgius FEJÉR, *Rationes ecclesiae catholicae adversus matrimonia mixta irrestricta*, Augustae Vindelicorum, 1840. A püspöki kar megbízására: ZSIDI 1936, 23.

¹⁶ SZILASY 1853, 27.

¹⁷ FEJÉR György, *Néhai nagyméltóságú, méltóságos, főképp tisztelendő Lajcsák Xav. Ferencz, nagyváradai deák szertartású megye püspökének, ő cs. kir. felsége valóságos belső titkos tanácsnokának hivatalkodása [...]*, Budán, 1843. Jellemzően tett fel például szónoki kérdést: „Miért hímeznénk-hámoznánk a dolgot? Valljuk őszintén meg, ezen anyaszentegyházunk és főpásztoraink kísérlete, mi üdönkben kitört a vegyes házasságra nézve.” Majd hosszan kifejtette, hogy az egyház küldetésével összefügg, hogy senki üdvösségét ne veszélyeztesse a vegyes házasságok bármilyen szintű tudomásulvételével, s ebben Lajcsáknak óriásiak az érdemei: „Ezekre nézve híveinek a vegyes házasságoktól visszatartóztatásában, azoknak, kik gyermekeiknek katolika hitben neveltetéséről lemondanak, meg nem áldattatásában, első lón hazánkban közrebocsátott főpásztori levele által Lajcsák Xav. Ferenc váradai püspök. Ihol serénykedésének [...] bizonyítmánya az üdökor bajjai ellen.” *Uo.*, 8.

¹⁸ FEJÉR György, *Egyházi fejtegetések mostani szükségekre nézve*, Pest, 1841. További, nem a Balogh Jánossal folytatott vita kapcsán keletkezett sajtócikkei: G. F. [Georgius FEJÉR], *De matrimoniis mixtis, et prolium educatione*, Sion, 1841, Num. 25, 97–98; FEJÉR György, *Még egy szó a maga idején a vegyes házasságokról*, Századunk, 1841, 31. sz., 235–237 (VIDA 1841, 117–121); UŐ, *Balogh Gábor nyílt levelére*, Századunk, 1841, 39. sz., 300–301; UŐ, *Üdvözet a Békeszó protestáns írójához*, Hírnök, 1841, 42. sz., s. p. (VIDA 1841, 158–159); UŐ, *A ker. kat. anyaszentegyház alaptalan vádoltatásának fejtegetése a vegyes házasságok ügyében*, Religio és Nevelés, 1842, I, 362–373; UŐ, *Országunk primásának a vegyes házasságok általános megnevelésében Pest megye által pörbe idéztetése iránt egy keresztény katolikus szózat*, Religio és Nevelés, 1842, II, 4. sz. Fejér – Baloghon kívül – sajtóvitába keveredett egy református lelkésszel is, erre részletesen ezúttal nem térhetünk ki. Lásd KÖNYVES-TÓTH Mihály, *A római kat. ecclesia vegyes házassági ügy elítélésében Fejér György által fensőbbek intésére kimutatott vezérelvei vizsgálata teológiai és státust érdeklő szempontból*, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1842, 5. sz., 49–57; FEJÉR György, *Válasz Könyves-Tóth Mihály vádolására a vegyes házasságok ügyében*, Religio és Nevelés, 1842, I, 376–392.

születendő gyermekeit hogyan tudja az egyház számára biztosítani.¹⁹ Az állam–egyház polgári szellemű elválasztását célzó további jogalkotásnak is igyekezett további írásokkal és forráskiadványok összeállításával elébe menni.²⁰

3. A sajtóvita

3.1. Visszatérve az 1841. évre, az ekkori vitafolyamatnak csak egyik epizódja volt Balogh János és Fejér György pengeváltása a sajtó hasábjain.

A kiinduló eseményt a Bars vármegye 1841. március 1-jén kezdődött negyedévi közgyűlésén történtek adták. Az ellenzék már a korábbi, 1840. december 14-i közgyűlésen is tiltakozott az egyház magatartása ellen,²¹ 1841 elejétől határozottan fellépett az áldásmehtagadó papokkal szemben, Pest és Zala megye mintájára perbe fogásukat kezdeményezte. A vezérszónok március 1-jén is egyértelműen Balogh János volt. A történekről vitriolos hangvételű tudósítás jelent meg a Hírnök hasábjain.²² Ennek ismeretlen – bár Fejér György későbbi érveire és szóhasználatához nagyon is hasonló eszközökkel élő – szerzője arról számolt be, hogy a közgyűlésen azonnal a vegyes házassági ügy került elő. Az „oppozíció ismert főnökének” nevezett Balogh eszerint olyan hévvel ostromozta a katolikus egyház felekezeti türelmetlenségét, a házasulandók érzelmeit semmibe vevő érzéketlenségét, hogy állítólag többször is félbe kellett az elnöknek szakítania és hangnemváltást kérnie tőle. A tudósító nem is nagyon titkolta, hogy teljes mértékben a katolikus papsággal szimpatizál. Bemutatásában a közgyűlésen jelen lévő papok mind türelmesen hallgatták a nemtelen kirohanásokat, gyönyörű történelmi és teológiai fejtegetésekben védtek a püspöki kar álláspontját, korábban ismeretlen szépségű beszédek tartottak, megmutatták, milyen műveltek, jártasak a jogszabályokban, teológiai irodalomban stb.; s még a Balogh beszédét meg-megszakító közbekiabálásaikat is védelmébe vette. Ezzel szemben az ellenzéki oldalt csak „szűrös hallgatóság”-nak, vagyis művel-

¹⁹ FEJÉR György, *Kit s mennyire illet az elhatározhatóság a házasság ügyeire nézve?*, Pest, 1844; Uő, *A vegyesházasulandók szabadon egyezkedhetése gyermekeiknek religiói neveletésök eránt*, Pest, 1844.

²⁰ Georgius FEJÉR, *Jus Ecclesiae Catholicae*, Pestini, 1847; Uő, *Jurium ac Libertatum Religionis et Ecclesiae Catholicae in Regno Hungariae Partibusque adnexis Codicillis Diplomaticis*, Budae, 1847.

²¹ Ezen a közgyűlésen csak fenntartották a vármegye korábbi, a kérdés orvoslását szorgalmazó feliratának érvényességét, és ekkor még nem kapott támogatást az indítvány, hogy „a kedélyeket izgató papi eljárásnak határ vettessék”, vagyis az áldásmehtagadó papokat fogják perbe. Bár majd egy napos vita zajlott a kérdés körül, a tudósító ekkor még úgy érezte, hogy „tán e tárgy még itt nem fejté ki annyira hatását, mint sok más megyékben”. Pesti Hírlap, 1841, 5. sz., 35. Az áldásmehtagadás ügyében egyébként Bars vármegye az egyik első volt az országban, ahol – 1840. augusztus 24-én – a vegyes házasságok ügye hivatalos formában felmerült. Jaross Vince verebélyi alesperes Esztergomba küldött jelentéséből tudjuk, hogy a nagysallói plébános ellen érkezett bejelentés a vármegyéhez, aki egy református vőlegénytől akart reverzálist kérni, ebből támadt vita, és a közgyűlés már ekkor a papság magatartását elítélő álláspontot foglalt el, illetve (a példaadó Pest megyét is megelőzve) ilyen értelmű feliratot intézett az uralkodóhoz. Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban: EPL), Kop. Cat. 39 (Kopácsy József: *Mixta matrimonia, eorum copulatio progenitaeque ex his proles et de iis tabellares relationes et reversales*), 1263. t., ad 36. sz.

²² Hírnök, 1841, 20. sz., s. p. (VIDA 1841, 221–223).

len, hangoskodó, „intésre szavazó” tömegnek minősítette, amely hiába alkotott többséget, szemében nyilvánvalóan a kisebbségbe szorult papság aratott győzelmet. Az „akció” (vagyis az áldásmegtagadó papság megbüntetését elhatározó vármegyei végzés) kimondása után még azt is felvetette, hogy a szabadelvű többség „nemigen búsult a jövővel”, vagyis érzéketlenné vált a katolikus egyház társadalmi pozícióvesztésének következményei iránt. Az ellenzék érveinek gyengítése érdekében azt is megemlítette, hogy a katolikus papok mennyire élen jártak a magyarosításban, működésük nyomán a szlovák falvakban is terjedt a magyar nyelvhasználat stb.

Hasonló hangvételű tudósítás jelent meg a püspöki kar támogatásával szerkesztett Nemzeti Újságban is.²³ A lap barsi tudósítója nagy hangsúlyt helyezett a katolikus papság törvényekben, teológiában, szónoklatban való jártasságára, fegyelmezettségére, türelmességére, illetve arra, hogy bár a többség az „akció” mellett szavazott, az egyház érdekében 41, a liberális oldalon 17 beszédet tartottak, amiből azt a következtetést vontale, hogy az „intelligencia” a papsággal tartott, s „így bukni nem szégyen”.

Egészen másként látta a történeteket a barsi ellenzékhez tartozó Kosztolányi Péter, a Pesti Hírlap „levelezője”.²⁴ Kosztolányi úgy interpretálta a történeteket, hogy a hosszúra nyúlt vitatkozások oka a papság obstrukciós magatartása („az egyházi rendű némely szónokok beszédeinek végtelensége”) volt, egyenesen úgy vélte, a felszólaló papok összetévesztették az üléstermet a templomi szószékkal, „hol csak egynek van joga szólani”. Megörökítette azt az előző beszámolókból hiányzó momentumot, hogy a megye főispán-helyettese, Majthényi László megelégedte a végtelen vitatkozást, kinyilvánította a többség végzését, illetve azt is, hogy a papok óvást akartak tenni az egyház jogait – álláspontjuk szerint illetéktelenül – sértő döntés ellen. Az ellenzéki hangulatú gyűlés azonban nem fogadta el érvelésüket, mondván, a közgyűlésen megjelent papok nem rendjüket képviselik, ezért „a többségnek, szintúgy, mint mások, hódolni tartoznak”.²⁵

A közgyűlésen történtek megítélése mások esetében is – politikai pártállásnak, vérmérsékletnek megfelelően – eltérő nézőpontokat eredményezett. A Világ tudósítója például a Jelenkoréval keveredett vitába.²⁶ Előbbi elismerte, hogy nagy vita volt, „de nem oly hévvel, mint közlő magának képzelé”, továbbá az elnök magatartását inkább jellemezte szelíd figyelmeztetés, mint fenyegetőzés. Az ekkor még Vajda Péter által szerkesztett Világ teljes mértékben a liberális ellenzék álláspontját tette magáévá, hangsúlyozta például, hogy a Balogh felszólalása nyomán „akciót” követelő tömegben nagyon sok katolikus is volt, s hogy a határozat kimondása után jelentősen alábbhagyott a közgyűlés ingerült légköre. A Jelenkor szerzője úgy vélte, hogy nagyon is ingatag az

²³ Nemzeti Újság, 1841, 23. sz., 87. Az egyházi álláspontnak megfelelő beszámolót készített Kopácsy József érseknek a közgyűlésen jelenlévő és aktívan hozzászóló Becker János esztergomi kanonok is. EPL, Kop. Cat. 39, 1264. t., ad 3. sz.

²⁴ Pesti Hírlap, 1841, 23. sz., 185.

²⁵ Kosztolányi hosszabban is beszámolt a közgyűlésen történetekről, ez azonban Kossuthhoz sajnos nem jutott el. Vö. KOSSUTH Lajos, *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz, I. (1841)*, szerk. FAZEKAS Csaba, Miskolc, 2003, 68.

²⁶ Világ, 1841, 26. sz., 101–102; Jelenkor, 1841, 20. sz.

ellenzék többsége, s könnyen lehet, hogy hamarosan az egyház maga mellé állítja a nemesség többségét – laptársa határozottan kételkedett ebben, amelyre a vármegye korábbi álláspontjainak következetessége, illetve meghatározó személyiségei (elsősorban Balogh) elkötelezettsége volt a garancia.

A tényekhez hozzátartozik, hogy valamivel később a Hírnök a korábinál sokkal tárgyilagosabb hangvételű beszámolóban még egyszer visszatért az aranyosmaróti megyeházán történetekre.²⁷ Ismertette például a vármegye közgyűlésén felmerült három határozat tervezetét: az áldásmegtagadó papok ellen az említett 1647/14. tc. alkalmazása; a nép szolgabírók útján történő felvilágosítása arról, hogy az egyház eljárása törvénytelen; valamint egy tiltakozás Lonovics József római útja (a magyar törvényhozás egyházi hierarchia útján történő megkerülésének kísérlete) ellen. (Az első kettőt elfogadta a közgyűlés, a harmadikat nem.) Továbbá közölte az uralkodóhoz a vegyes házasságok ügyében készült feliratot is.²⁸ Mindez egyébként összességében megfelel a vármegye jegyzőkönyvében szereplő összefoglalásnak, azzal a megjegyzéssel, hogy a hivatalos szöveg szóhasználata értelemszerűen sokkal közelebb áll a Balogh János vezette liberálisokéhoz.²⁹ (Szóvá tették például, hogy az 1840. augusztusi feliratukat az udvar még válaszra sem méltatta, „sőt, inkább ebbéli sérelmes esetek, miszerint az eddig divatozott papi áldásnak s egyéb szertartásoknak megtagadásával az 1790/91. évi 26. törvénycikkely által biztosított vegyes házasságok tetemesen gátoltatnak”; „őfelségéhez egy alázatos felírás az eránt intéztessék, hogy az érdekllett egyházi rendeletek és ezek által okozott s naponként nevedő ingerültség minél előbbi megszüntetését eszközzeni [...] méltóztatásék” stb.) A közgyűlés állásfoglalásának mindenestre komoly tétje volt, hiszen 1841 áprilisában már sor került arra, hogy passiva assistentiát alkalmazó áldásmegtagadó pap ügye került a vármegye elé.³⁰

3.2. A tényleges sajtóvita azzal vette kezdetét, hogy Balogh János, olvasva a Hírnök március 11-i számában megjelent barsi tudósítást, tollat ragadott és nyílt levélben szólította meg annak ismeretlen szerzőjét.³¹ Utóbbiról egyébként annyit állapított meg, hogy sejtí, ki állhat a vitriolos hangvételű cikk mögött. (Valószínűleg konkrétan csak annyit tudhatott, hogy egyházi személyiségtől származik, feltételezésünk szerint nem Fejérre, hanem a közgyűlésben leginkább aktív egyházi személyiségre, Becker János esztergomi kanonokra gondolhatott.)³²

²⁷ Hírnök, 1841, 22. sz., s. p.

²⁸ Lásd még EPL, Kop. Cat. 39, 1264. t., ad 3. sz.; Világ, 1841, 26. sz., 98. A felirat fogalmazásában egyes adatok szerint egyébként minden bizonnyal Szabó János református segédgondnok, megyei főjegyző is meghatározó szerepet játszott. Vö. REISZIG 1903.

²⁹ EPL, Kop. Cat. 39, 1264. t., ad 3. sz.

³⁰ A cenzúra által törölt tudósítás a Pesti Hírlapból. Lásd Magyar Országos Levéltár (MOL), R 101 (1526 utáni gyűjtemény, Kossuth-gyűjtemény, a Pesti Hírlap szerkesztésére vonatkozó iratok), 3. dob. 1. cs. 28. sz., 12^f.

³¹ BALOGH János, *Nyílt levél*, Századunk, 1841, 26. sz., 207–208 (VIDA 1841, 223–226).

³² Vö. 23. sz. jegyzet.

A vita alaphangját is megadta, amikor a szerzőről megállapította, hogy „midőn gáncsoló szavait írta, pennáját méreggel és hazudsággal vegyített fekete nedvbe mártá”. Balogh cikkének első részét önmaga védelmének szentelte. Nem igaz – írta –, hogy ő volna az „oppozíció főnöke” vagy „a katolikusok elleni felekezet ágense”, egyszerű közéleti személyiségként kapcsolódott be az áldásmegtagadó papok elleni küzdelembe. Önmagát viszont úgy minősítette, mint Magyarország minden felekezetű lakosságának „természet és hazánk élő törvényein alapult jogainak örökké védője; s nekik ágensek leszek”. Meggyőződéses liberális érvelést alkalmazott, amikor arról írt, hogy „katolikus elleni felekezet” Magyarországon nincs (ha volna – írja –, ellenezné), mivel a társadalom egészének érdekeit védi a vallási türelmetlenséggel szemben. Azután ő is személyes hangvételre váltott: hogy adós ne maradjon a „hivatal-osztogatásban”, a Hírnök-cikk szerzőjét a „rágalmazók főnökének és hazugok ágensének” minősítette. Nem vitatta, hogy közgyűlési felszólalása szenvedélyes volt, mint mondta, „fanyar igazsággal” beszélt az őt eleinte türelmesen hallgató, majd lehurrogó papokhoz. Több szónoki kérdésbe burkoltan visszautasította továbbá azt a beállítást, hogy az áldásmegtagadó papok büntetését támogatók ostoba, műveletlen, lefizetett tömeget alkottak volna. A „bundás argument”-tel szemben hangsúlyozta, hogy a kevésbé vagyonos, de hazafias kötelességének eleget tevő nemesség egyszerű ruhája alatt is helye volt a „sokszor józanul ítélő voksoknak”. A résztvevő kis- és középnemesek – bár teológiailag nem olyan műveltek, mint a papok – tudják, mit jelent az áldás, illetve annak megtagadása.

Szívesen alkalmazta a vitapartnerre reflektáló gunyoros megfogalmazás eszközét, például, amikor remélte, hogy bárcsak „az ellenfélnek nem bundás, de selyem-ruhás eleven argumentumai is mindig oly szabad érzelemmel és független lélekkel jelennének meg a megyék közgyűlésein”. Azt az érvet is ellenfelére akarta háritani, miszerint csak tudatlan tömegként támogatták volna hívei az egyház-ellenes álláspontját. Mint írja, az először hosszan beszélő plébános szavait a többi felszólaló pap csak ismételte és variálta, olyannak tűntek – írja ismét gunyorosan –, mint az egyformán beállított órák, egyszerre járnak, „adja isten, hogy ezentúl soha ne késsenek”. Nem igaz továbbá a Hírnök állítása, miszerint a papok élén járnának a szlovák lakosság körében a magyar nyelv terjesztésében, e falvakban csak a „Dicsértessék a Jézus Krisztus” köszöntést ismerik magyarul. Cikkét csattanóval zárta: ha tényleg igaz, hogy a papok működése a magyar nyelv terjedéséhez vezet, akkor: „Dicsértessenek, megérdemlik!”

3.3. Feltételezhetjük, hogy az eredeti tudósítás szerzője is Fejér György volt. Egyrészt a szöveg szóhasználata más írásaiban is megfigyelhető, másrészt – s ez a fontosabb – Balogh nyílt levelére egyből válaszolt, igaz, még ezúttal is névtelenül.³³ Először azzal az eszközzel élt, hogy nem akarta Baloghot kiengedni az „ellenzéki vezér” pozíciójából, ezáltal ugyanis az egész liberális érvelést és a vármegye többségi döntését is erőtlenné kívánta tenni. „Lelkiismerete megsúgta Balogh Jánosnak, hogy ő az oppozíció főnöke” – írta, majd így folytatta: „Üdvözljük tehát őt ezen elve dacára önkint s nyilván elvállalt

³³ [FEJÉR György], *Válasz Balogh János „Nyílt levelére”*, Hírnök, 1841, 30. sz., s. p. (VIDA 1841, 226–230).

hivatalban”, amelyben még főnökséget is kívánt neki, nem nélkülözve a gunyoros felhangokat. Abba a megfogalmazásba kapaszkodott, amikor Balogh magát „ágensnek” nevezte, és – érezhetően kiforgatva utóbbi szavait – hozzátette, hogy ő nem fogad el az egyébként hatalmaskodónak, törtetőnek beállított politikustól semmilyen hivatalt. Viszont – egyre inkább személyeskedő éllel – javasolta, hogy Balogh önmagára nyugodtan oszthat még hivatalokat, „tán öntudata az ezekrei ügyesség és érdem felől is fogja biztosítani”.

Baloghnak a protestánsok jogait védő álláspontjával szemben – az ekkori katolikus röpiratokban tipikusnak mondható argumentációval – azzal érvelt, hogy azok jogait semmi sem fenyegeti, épp ellenkezőleg: azáltal, hogy nem korlátozhatják a vegyes házasságok megáldását, épp a katolikus egyházat éri a világi hatalom részéről üldöztetés-számba menő jogfosztás. Fejér úgy vélte, hogy Balogh – miközben „rágalommal fertőzteti véleményét” – az egész katolikus egyház, illetve az annak kiváltságait rögzítő magyar törvények egésze ellen indított támadást: „Magyar alkotmánnyal egykorú, törvények által szentesített, biztosított róm. kat. vallást akarja annyi ember előtt, törvények szent termében gúnykacaj tárgyává lealacsonyítani.” Fejér eredeti szerzőségét (de mindenképp közvetlen informáltságát) erősíti, hogy konkrétan idézett Balogh március 1-jei közgyűlési beszédéből, amikor utóbbit azzal vádolta, hogy „legendai adatokból szónokolt”, például – a katolikus egyház elmaradottságát illusztrálandó – gúnyolódott egy halaknak prédikáló középkori szent történetén.³⁴ Ez nemcsak tiszta rágalom – vetette ellen Fejér –, hanem erkölcsileg és politikailag egyaránt súlyosan elítélendő magatartás, mert a vallását kigúnyolni senkinek nem szabad, állítása szerint a katolikusok ilyet soha nem tettek a protestánsokkal. Mivel Balogh maga rágalmaz – fordította vitapartnerre ellen önnön érvelését –, nincs joga rágalmazás ellen tiltakozni. A katolikusok – mondta Fejér – csak az igazságot védik. Ezen a ponton újabb jellemző eszközzel élt: eddig többnyire lealacsonyította, szidalmazta vitapartnerét, majd hirtelen fordulattal – elválasztani akarván személyét szimpatizánsaitól – arról írt, hogy „higgye el, hogy valódi hazafiúi érdekeit mi inkább, mint a neki tömjénezők, méltatjuk”. Ezért nincs oka tiltakozni, ha heves indulatokból fakadó kirohanásait „szeretettel”, „illedelemmel” visszautasítják.

Halmazott jelzők használata (az indulatos, ordibáló Balogh, illetve a türelmes, szelíd szavú papság szembeállítás) közben a megyegyűlés körülményeit is saját érvei szolgálatába állította. A katolikus papság „keserűen hallgatta” a szónoklatát (itt nem mulasztotta el megemlíteni, hogy a szónok maga is katolikus vallású, vagyis mintegy saját egyházára támadt), továbbá Balogh és követőinek fellépése szabályosan megfélemlítette őket: „Tán gondolja B.[alogh] úr, hogy mi is készek volnánk vele vitába kelni ott és akkor, hol s mikor egy pár száz ember áll készen minden intésére?” A vitatkozást ugyanakkor örömmel fogadja – próbált felülemelkedni vitapartnerén Fejér –, de nem a felajzott légkörű ülésteremben, hanem a sajtó hasábjain, ahol „szabadon kiírt szavainkon a részre

³⁴ Balogh amúgy valóban nem idegenkedett a csipősebb megfogalmazásoktól, a vegyes házasságok ügyében gyakran élt azzal a főpapok ellen használt fordulattal, hogy „a sódarta meg a tojást megáldják, de a becsületes házasságú párt megátkozzák”. Lásd REISZIG 1903.

nem hajló közönség ítélt”. (Ez is visszatérő elem, amellyel a megyei többség döntését csak a tudatlanságnak és az indulatoknak tulajdonította.)

Jellemző volt továbbá, hogy elvben elfogadta Balogh egyes érveit, majd visszafordította vitapartnere fejére. Például azt, hogy „bundák s szűrők alatt sokszor józanul ítélnék” (vagyis az egyszerű nemesek is szavazhattak befolyástól mentes ítéletük következtében), viszont – tette hozzá Fejér – nem lehet kétséges, hogy sok esetben nem, ezt pedig Balognak kell elismernie. E gondolatból gyorsan egy konkrét ügyre tért rá, érezhetően abból a megfontolásból, hogy Baloghot „saját terepén”, vagyis a vármegyei közélet negatívumainak felemlítésével szorítsa sarokba. Elmesélt ugyanis egy konkrét esetet, amit csak szemtanúként vagy egy jelen lévő egyházi személy részletes beszámolójából ismerhetett. (A szóhasználat – „mellőlünk” történt felkiáltás – az előbbit valószínűsíti.) Az elhúzó vita miatt a közgyűlés második napján már sokan távozni készültek, amikor valaki elkiáltotta magát, hogy „aki magyar, haza ne menjen még”, mire egy fiatalember megjegyezte: „én két garasért is itt maradok”. A szavazatvásárlás ügyének megpendítésével nyilván Balogh álláspontjának erkölcsi alapját kívánta aláásni.³⁵

Fejér elismerte továbbá, hogy hosszan beszéltek a papok, „de erre kedvet B.[alogh] úrtól vettek, ki beszéde kezdetén nyilván kimondá, hogy két órát fog beszélni”. Visszatartotta, hogy a papok csak egymást ismételtették volna, igenis újabb és újabb adalékokat vonultattak fel, majd szónoki kérdésben vont le a következtetést: „Hát bizony az ellenfél szónokai nem variációztak?” Fejér továbbá ragaszkodott ahhoz az eredeti tudósítás végén szereplő érvehöz, miszerint a katolikus papok élen járnak a magyar nyelv terjesztésében, taktikusan elismerte viszont, hogy ebben az evangélikusok is jeleskednek. Ráadásul a papság nemzeti nyelvhasználat iránti elkötelezettsége nem az utóbbi években kezdődött (ez egy, a liberális ellenzéknek szánt oldalgóság volt), és türelmet kért, mondván: „nagy történetek lassankint készülődnek”. Cikke végén ismét a papságnak a haladás iránti elkötelezettségét hangoztatta, ezzel is igyekezve kifogni a szelet a szabadelvű ellenzék vitorlájából: „Ha kevés is a »Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus«, mégis lépés, és egy szebb jövő remény csillaga, tanújel, hogy hol ez van, ott több is van készülöben.” Ennek végiggondolására kérte búcsúzóul Baloghot.

3.4. Utóbbi nem sokat késett a válasszal, ezúttal is a Századunk hasábjain.³⁶ Hogy visszavágjon a klasszikus idézetekkel is operáló Fejérnek, cikke elején szintén latin aukortort használt fel, ami egyben önmagában is jelezte vitájuk eldurvulását: „Ha én Coridon – Te is Coridon – O Coridon Coridon, quae te dementia c[o]epit?”³⁷

³⁵ Kitérőként megjegyezzük, hogy a szavazatvásárlás egyáltalán nem volt idegen a vármegyék közéletétől, bár tény, hogy az 1840-es években inkább a kormányzat által pénzelt konzervatív korteseket jellemezte, hogy a politikailag iskolázatlan kismességet ezzel az eszközzel tudta az ellenzéki indítványok megbuktatására (elsősorban az érzékeny pontnak számító közteherviselés ügyében) rávenni.

³⁶ BALOGH János, *Viszon válasz nyílt levelem cáfolójának*, Századunk, 1841, 39. sz., 301–302 (Vida 1841, 230–233).

³⁷ A latin idézet Vergilius *Második Eclogájának* 69. sora: „Ah Corydón, Corydón, hogy tudtál lenni ily örült!” Lásd VERGIILIUS *Összes művei*, ford. LAKATOS István, Bp., 1973 (Bibliotheca Classica).

Balogh először azzal a morális eszközzel kívánt élni, hogy ő kezdettől saját névvel vállalta írásait, míg vitapartnere anonimitásba burkolózott, azt sugallva, hogy nem meri nevét adni a véleményéhez. Ráadásul mindezt maró gúnnyal fogalmazta meg: „Az a legszebb, hogy én voltaképpen a jelen percig sem tudom, ki légyen ama szerencsétlen pennahős, ki nem restel velem, az irkafirkák küzdhomekán szegény tatárral³⁸ ténst harcba ereszkedni. Nehéz a csata reám nézve, ökelmének kedvezőbb állása van, mert ha valami helytelent ír [...], nem tudja a világ, kit nevéssen ki, én pedig, mint becsületes ember, setétben lappangani nem szoktam, tárgya lehetek a világ kacajának.” Ezután igyekezett végigvenni Fejér cikkének legfontosabb állításait. Figyelemre méltó, hogy – bár ellenfele kilétét még nem ismerte – néha egyes szám második személyben szólította meg, sorait a gúny, illetve az ellenérvek ízekre szedésének szándéka felváltva hatja át. Természetesnek mondta például, hogy tudomásul vette Fejér őt illető minősítését, amihez igyekezett magyarázatot is fűzni, le akarva leplezni, ahogy vitapartnere szavait eredeti értelmükből kiforgatta: „ámbar ferdén, de mégis az én szavaimat fogta fel, azokat gáncsolá, és minthogy fonákul felfogott szavaimat az oppozíció főnökére mázolta, nem tudom, kit ismerhettem volna el mást [abban], mint tulajdon magamat”.

A Fejér által megfogalmazott felállást (miszerint a művelt, jogban és történelemben egyaránt jártas egyháziak vitatkoznak a Balogh által megszemélyesített tudatlanokkal) a barsi politikus elfogadta, és épp erényére igyekezett fordítani. Az övé – mint írta – „csak egy igen közönséges mindennapi ész, melyet Isten nekem is éppen úgy adott, mint bármely más szegény embernek”, ehhez képest különösen megalázó Fejérre nézve, hogy „minden coridoni okoskodásai, mint haszontalan fellegvárak a semmiség örvényébe dűlvén” megsemmisülnek. Ezt a küzdelmet saját szempontjából megnyertnek is minősítette, ezért – jellemző publicisztikai fordulattal – arról írt, hogy nem akarja az olvasókat untatni, inkább „komolyabb tárgyakra” tér. Visszautasította Fejér vádját, hogy magát a katolikus vallást tette volna gúny tárgyává, melyet maga is szentként tisztel. Viszont – hamisítatlan felvilágosult illetve liberális érveléssel – kijelentette, hogy a józan kritika a világon minden eszmével és gyakorlattal szemben jogos eljárás, ez alól a vallás sem lehet kivétel: „bármely tárgy bizonyos oldalának gyengéjét felfedezni nem rágalom, hanem felvilágosítás”. A halaknak prédikáló középkori szent történetének közgyűlésben való elmondását elismerte, hangsúlyozta viszont, hogy ezzel nem a katolikus vallást akarta kigúnyolni. Már csak azért sem – vont be újabb bizonyítékot álláspontjába –, mert tisztában van vele, hogy „oly erénydús közönségnél, mint amilyen megyénké”, az üres gúnyolódással épp magának ártott volna. Pusztán annak hangsúlyozására törekedett, hogy „a vakbuzgóság, mely [...] Krisztus érdemes apostolának kenyere nem lehet, a vallás malasztjai között helyt ne foglaljon”.

³⁸ A „szegény tatár” szófordulat a korban kedvelt viccelődésnek számított, eredetileg Kisfaludy Károly *Bánkódó férj*, illetve Vörösmarty Mihály *Szép asszony* c. költeményére vezethető vissza. Eszerint a tatárjárás idején elrabolták egy földesúr feleségét, aki a hírt meghallva felsóhajtott: „Szegény tatár!” Kossuth Lajos 1838-ban így minősítette Bajza Józsefet, annak házasságára utalva, Széchenyi István pedig naplójában épp Kossuthra vonatkoztatta 1841 elején. Lásd erről pl.: KLÖM VII, 411.

Balogh ügyesen vágta ki magát a pusztán gúnyolódó, uszító ellenfél pozíciójából, és igyekezett a liberálisok ténylegesen képviselt álláspontját hangoztatni, mely szerint megnyilatkozásaik nem a vallás vagy a katolikus egyház, hanem annak türelmetlen, a társadalmi együttélést veszélyeztető, hatalmaskodó megnyilvánulásai ellen irányulnak, mint például az áldás megtagadása a vegyes házasságok kötésekor. Balogh ekkor – saját érvelését erősítendő – megjegyezte, hogy közéleti pályafutása során sok méltatlan, alap-talan és ostoba támadást kellett elszenvednie (ebbe illesztette Fejér kritikáját is), majd kissé túlrajzolt költői képekbe foglalta politikai elkötelezettségét: „nekem a gáncs keserű poharából már sok kortyot kellett ez életben hörpente-nem, és így e keserű cseppek sem fogják öntudatom érzésének édes mézét megsavanyítani”. A stílus nyilván a mondanivaló erősítésének az értelem mellett az olvasó érzelmeire is hatni akaró szándékát juttatta kifejezésre. Ezt kívánta fokozni azzal is, hogy bocsánatot kért azoktól az egyháziaktól, akiknek szavába vágott, mentségére felhozta viszont, hogy beszéde elején több pap („kiknek neveire függőnyt ereszték”) is állandó közbekiáltásokkal zaklatta, alig tudott belekezdeni mondandójába. Talán vitapartnere klasszikus műveltségének szánt oldalvá-gásként is idézte Horatiust: „ergo veniam petimus damusque vicissim”.³⁹

Még egy bekezdés erejéig visszatért a megyei nemesség tudatlansággal történt vádol-tatásához, és arra utalt, hogy a papság általános „értelmességével” kapcsolatosan is fel-vethető a kétely. De ebben sem magát, sem ellenfelét nem tartotta illetékesnek – fordult egy jól hangzó érvhez –, mert „a maga dolgában sem a fel-, sem az alperes bíró nem lehet”. A döntést ő is a közvélemény egészére bízta, s megjegyezte, hogy a „papság értelmessége a világiak értelmességéhez úgy fog állani, mint 6 a 46-hoz”. Utóbbi egyér-telműen arra utalt, hogy csupán 6 konzervatív illetve egyházi befolyás alatt álló vármeg-ye volt (pl. Esztergom, Heves, Sáros stb.), amely kiállt a vegyes házasságok ügyében az egyház mellett, 46 kisebb-nagyobb hangsúlyeltolódásokkal ugyan, de az ellenzék állás-pontját (vagyis a papság elítélését) tette magáévá. A „két garasos” történetet, melyre Fejér „tamási kételkedését” építette, Balogh nevetségesnek nevezte. (Szellemesen jegyezte meg, hogy ez a történet „két garast sem ér”). A szóba hozott összeg ugyanis nagyon alacsony, abból nem lehetne egy napot a megyeszékhelyen tölteni, gunyorosan úgy fo-galmazott, hogy különben is „két garasért nem kapni annyi voksot, amennyi szilvát kap-ni Egerben”.

Majd – cikkében ezúttal harmadik alkalommal – a vármegye rendjeinek védelmezője pozíciójába helyezkedett. („Minek alapít tehát névtelen egy pár csintalan pajzán szava-kon egy oly vádat, melyet [...] a derék barsi nemesség meg nem érdemlett?”) Végül

³⁹ A széles körben használt szállóige Horatius *Ars poetica* c. versének 11. sorából származik: „Tudjuk, s kérjük is ezt a jogot, s ugyanúgy meg is adjuk.” (Muraközy Gyula fordítása.) Lásd Quintus HORATIUS FLAC-CUS *Összes versei*, szerk. BORZSÁK István, DEVECSERI Gábor, Bp., 1961, 574–575. A kölcsönös tiszteletet és egyenjogúságot hangsúlyozó mondás gyakran hangozott el ekkoriban a politikai viták során. Például Kossuth is szívesen használta (lásd pl. FAZEKAS 2004, 80; Pesti Hírlap, 1842, 166. sz., 552); elhangzott Zala megyében, itt épp egy egyházi szónok részéről (FAZEKAS 2008, 56, 152) stb. Balogh egyébként pontatlanul idézte Horatiust (eredetileg: „hanc veniam petimusque damusque vicissim”), ahogy az utóbb említett Zala megyei eset is (épp fordítva, mint Balogh tette), ami a szállóigében foglaltak rugalmas tovább-értelmezésére is utal. Lásd erről pl. később: ANGYALOSI Gergely, *A Kísérletek időszaka Ignotus pályáján*, ItK, 1996, 66–79, 77.

vitájuk legérdekesebb fejezetének a szlovák falvakban való magyarosítás kérdését nevezte, jó taktikai érzékkel csapott le ugyanis arra, hogy Fejér e tekintetben a katolikus és evangélikus lelkészek együttműködéséről, sőt egyfajta nemes versengéséről szolt. Balogh így azt tanácsolhatta vitapartnerének, hogy ezt kellene erősíteni, a katolikus papság pedig akkor cselekszik a közös magyar haza érdekében, ha nem türelmetlenül viszonyul a protestánsokhoz.

3.5. Fejér néhány nap eltéréssel a Hírnök illetve a Századunk hasábjain két külön cikkben is válaszolt Balognak.⁴⁰ Feltehetően a néhány nappal később megjelent másodikat írhatta először, ebben ugyanis egyrészt még mindig névtelenül publikált, másrészt pedig a korábbiaknak megfelelően csak vitapartneré érveit boncolgatta. (Minden bizonyítással szerkesztési okokból jelentek meg ebben a sorrendben.) A Hírnök részére küldött írásában emellett jelentősen ki akarta szélesíteni vitájuk bázisát, másrészt – „nehogy pedig [Baloghot] töprenkedtetésével [...] tudományának félmázsányira vagy egész mázsányira csapattatásában gátolja” – felfedte kilétét is.

Első cikkét a korábbiaknál is indulatosabb és gúnyosabb, fölényeskedő hangvétel jellemezte. Egész érvelését arra alapozta, hogy Balogh „viszontválasza” nem is kívánna kommentárt, mert – mint mondja – vitapartneré folyton önmagát cáfolja. Egy-egy mondatrészt ragadott ki Balogh írásából, amelyekhez személyeskedő hangvételű, ironikus kommentárokat fűzött. Önérzetesen utasította vissza az olyan megjegyzéseket, amikor Balogh például „szerencsétlen pennahősnek” nevezte őt, amire így csapott le: „Hm, s ki az, ki oly ítéletet mond pennahősiségünkről? Tulajdon vallomása szerint »az irkafirkák« – ily az övé – »küzdhomokján szegény tatár«, tehát inkompetens bíró. Ezután tehát a hírlapokat ne terhelje szegény tatár uram, s ezekkel hosszú ásítózásokat [...] ne okozzon.” Az eredetileg Balogh szerénykedő önminősítéseinek szánt megjegyzéseket („szegény tatár”, „közönséges mindennapi ész” stb.) utána többször visszaidézte. Illetve gyakran állította Balogh szavait az eredeti értelmüktől elcsúsztatott megvilágításba: „Lássuk tehát az általa két garasra sem becsült logikából – mert ő a logikát is garaszámra méri, mint az egri szilvát – mi sül ki.” (Balogh nem a „logikára”, vagyis az áldásmegtagadás mellett vagy ellen felhozott érvekre hozta fel a kétgarasos példát.) Vagy: „csak azt sugjuk meg neki [ti. Balognak], hogy a lelkesmeret sugallása az ész működése, tehát erősen biztosítja B.[alogh] úr azt, mit tagadni akart”.

Fejér utána elmondta, hogy az ominózus közgyűlésen összesen 17 felszólalás hangzott el az „akcióra”, 22 világi katolikus pedig az ellen beszélt. Ebből Fejér levonja azt a következtetést, hogy az „értelmesség” többséget mutatott, Balogh konklúziójával ellentétesen. (Fejér így szándékosan megfelekedezett arról, hogy a beszédet nem tartók is kinyilvánították véleményüket a közgyűlésen.) De ha csak az egyháziak szólaltak volna fel az áldásmegtagadás jogossága mellett – fordította komolyabbra a szót Fejér, elővéve az egyházi jogvédelem egyik leggyakoribb érvét –, akkor is nekik van igazuk, mert a papok

⁴⁰ FEJÉR György, *Balogh János nyílt levelére*, Hírnök, 1841, 42. sz., s. p. (VIDA 1841, 237–239); [FEJÉR György], *Balogh János úrnak „viszon válaszára”*, Századunk, 1841, 45. sz., 350–352 (VIDA 1841, 234–237).

„sérelem nélkül tulajdoníthatnák maguknak a nagyobb értelmességet szentséges, szertartásos egyházi dolgokban, zsinati végzeményekben, általán a világiak ellenében, mint bármely mesterember saját mesterségében akármelyikünk ellenében”, vagyis a világiaknak mindehhez amúgy sincs semmi köze. „B.[alogh] úr vallásos értelmessége – akkor mondott beszédéből ítélve – a szónoklott 19 pap értelmességéhez (köztünk mondva) úgy áll, mint 0 a 19-hez” – folytatta ellenfele morális megsemmisítésére való igyekezetét az egyházi szerző.

Cikke végén még egyszer a kétgarasos történetet hozta elő, és Balogh fejtegetésére vitriolos stílusban csapott le, vagyis arra, hogy amikor Balogh kevésnek nevezte a két garast mint szavazatvásárlási árat, valójában elárulta, hogy tudja, mennyibe is kerül a közgyűlési tagok lefizetése. „Közleményünk igazolására ily szép, ily erős tanúbizonyságot csak B.[alogh] úr adhatott. [...] Ezen vallomása testimonium authenticum.” Ezek után diadalittasan ismételte meg végső következtetését: „közleményünk pontjait maga bizonyítja be”. Fejér érvelését alapvetően Balogh szavainak kiragadására és a szerző szándékával ellentétes értelmű beállítására, valamint ezek gyakori ismételtetésére, súlykolására építette.

Fejér másik, immáron nevével felvállalt írása hasonlóan fölényes, gúnyos stílusú, lényegében egyetlen elemet jár körül: Balogh műveletlenségére, valamint saját maga intellektuális fölényére hoz fel érveket. A Balogh-cikkben szereplő adatra (miszerint „a papok tudománya a világiakhoz úgy van, mint 6:46”) építette újabb támadását. Látszólagos értetlenkedésének adott hangot, hogy kik és milyen tudomány művelői találhattak ki pont ilyen arányú fölényt, és még ál-kérdésekkel is megszólította olvasóit, például: „Miért nem árasztják ki fölül csapó tudományuk sugárit a diplomatikában, históriában, filozófiában, vagy a természettanban, törvényben, út- és hídépítésben?” Azután saját kérdéseire meg is adta a nyíltan személyeskedő választ, mondván, „rájött” a válaszra: „Elgondolám: lehet az ily lobogó fáklya elrejtve a véka alatt is, lehet ily félmázsányi [...] tudományú honfi Balogh János maga.” Aztán négy területet sorolt fel, amelyek indokolták, hogy Balogh – úgymond – „miért nem tündököltette ki” tudományát.

Először Fejér a természeti törvényt hozta fel, meglehetősen sajátos érveléssel. Az egyháznak – írta – a nők jogainak védelme miatt kell tiltania a reverzális nélküli egyes házasságok megáldását (vagyis azt, hogy ne a protestáns apa vallása lehessen befolyással felekezeti hovatartozásukra), ami legalábbis különös, hiszen protestáns nők esetében (vagyis amikor az apa katolikus) ugyanez az egyháziaknak eszébe sem jutott. Nyilvánvaló, hogy itt nem a női egyenjogúság egyik korai megfogalmazásáról, hanem az egyházi jogvédelem szolgálatába állított érvről volt szó.

A másik, Fejér által felhozott terület a „polgári törvény” volt, amely szerint – írta – az egyházat érintő döntéshozatalból az egyház soha nem rekeszthető ki. (Ez megint tipikusan kiváltságvédő álláspontnak számított, hiszen az egyháziak mások hasonló jogai esetén – finoman szólva – nem voltak ilyen érzékenyek, arról nem is beszélve, hogy a polgárosodó közgondolkodás a házasságkötést már nem, illetve nem elsősorban az egyház kizárólagos hatáskörébe tartozó eseménynek tekintette.)

Harmadikként „história-filozófiai” szempontból vitatta a vármegyék illetékességét a törvények, jogszabályok értelmezésére, mivel „törvényt koras körülményei szerint szükség értelmezni”, az 1647/14. tc.-et a papok megbüntetésére nem lehetne használni. (Erre a gyakori egyházi érve azt lehetett ellenvetni, hogy más, az egyházra nézve kedvezőbb, akár sokkal régebbi törvényhelyeket az egyháziak – maga Fejér is – jogforrásként hivatkoztak.)

A negyedik, legsúlyosabb területnek szánta Fejér a „honi törvényt”, amely – az ősiség 1351. évi törvényére hivatkozva – kimondja, hogy az „öröki [= öröklött] birtok [...] el nem idegeníthető, a katolikusok hite pedig ily öröki az apostoloktól, Sz.[ent] Istvántól származott birtok”. E ponton látszott meg leginkább a kiváltságvédő katolikus álláspont merevsége, Fejér ugyanis úgy vélte: hitét „a katolikus anya el nem idegenítheti gyereke igazainak elbitanglása nélkül”. (Ráadásul, mivel az ősiség eltörlése az ellenzék egyik alapvető követelése volt a reformkorban, Fejér ily módon – nem túl taktikusan – leleplezte a kiváltságörző konzervativizmussal való szimpátiáját is.)

Fejér el sem tudott képzelni az egyház kiváltságolt helyzetét tudomásul nem vevő álláspontot, ezért nem is akart igazán szót érteni a – többek között – Balogh János által képviselt, a társadalmi egyenjogúság eszméjéből kiinduló véleményekkel. Inkább önnön intellektuális fölényét tényként kezelve gúnyolódott Baloghon, neki tulajdonítva saját eszközeit. Például: ha Balogh mindezeket kifejtette volna, „valóban félmázsányi – csak nem – tudományának túlsúlyát sejdítette volna velünk. De fájdalom, semmi nyoma. De talán Balogh János félmázsányi – csak nem – tudománysúlya a szellemi deklamációban [= szónoklatban, dagályos előadásmódban] áll, ez meglehet. De a deklamáció csak hihető, nem igazságalapító, a szellem szárnyain lebeg, el is tikkad.” Végül Fejér azt ajánlotta Baloghnak, hogy nyilatkoztassa ki „tudományának” mibenlétét, akkor szívesen ellátogat hozzá Barsba, „valamint egy valaki Salamon bölcsességének csudájára Jeruzsálembé vándorlott”, és figyelmesen hallgatja őt.

3.6. Balogh megírta újabb, részéről a vita során az utolsó – ezúttal már kisebb tanulmány-méretű – cikkét, amit szintén a Hírnökben szeretett volna megjelentetni. A lap szerkesztője, Balázsfalvi Orosz János azonban általában kezdte megelégneli a vegyes házassággal foglalkozó, egyébként a katolikus vallást és a klérus elveit részletező cikkeket, hiszen annyi írásuk volt a témában, hogy önmagukban túlhaladták az újság terjedelmi kereteit.⁴¹ Ugyanitt üzent Balogh Jánosnak, hogy az általa küldött viszontválaszt „nyirbálások nélkül” nem jelentethetik meg, tekintettel az abban foglalt sértő kifejezésekre, legfeljebb akkor, ha felhatalmazza a szerkesztőséget egy-két kifejezés elhagyására vagy „szelídítésére”. Balogh azonban más utat választott, az alapvetően kormánypárti lap helyett Kossuth Lajosnak küldte el a cikkét. A Pesti Hírlapban végül megjelenhetett,⁴² jóllehet a cenzúra számos kifejezését illetve egész bekezdéseit törölte. Az erede-

⁴¹ *Hivatalos levelezés*, Hírnök, 1841, 49. sz., s. p.

⁴² BALOGH János, *Visszatorlás F. Gy. iratára*, Pesti Hírlap, 1841, 61. sz., 514–515 (VIDA 1841, 253–263).

ti kézirat is fennmaradt, így nemcsak az olvasók elé került változat, hanem utólag Balogh eredeti teljes írása is megismerhető.⁴³

Balogh nem akart Fejérnek adósa maradni a vitriolos megfogalmazások tekintetében. Először arra helyezte ki érvelését, hogy Fejér a tudományokban való jártasságának hangsúlyozásával próbált fölé kerekedni: „Kíváncsi valék tudni, ki légyen az, ki (bőkezűsége után ítélve) a tudományok mázsaszámrai osztogathatására egyedárusági kiváltságot bír, s kinek ily becses személyében legalábbis az értelem Krózusát tisztelhetni szerencsém lesz: gondolkoztam tehát és találgattam, míg végtére [...] ráakadtam emberemre, és íme, rögtön tapasztalnom kellett, hogy igazat mond. Mert sok tanulás közt a tudományok raktárából, melyben [...] eleget búvárkodik, egy tanulságot mégsem tudott kihorgászni: azt t. i., hogy szerénytelenség, soktudással kérkedés, *fitogtatás* egy szelíd-szellemű jó pap lelki ékei közé nem tartozhatnak.” A – cenzor által törölt – megjegyzésében megemlítette, hogy ismeri Fejér munkásságát, főleg a *Codex diplomaticus* könyvsorozatát, majd – jellemzően bibliai citátum használatával – arról írt, hogy Fejér ne keressen szálkát a másik szemében, míg a sajátjában gerenda van. („Elégedjék meg azzal, mit nekie isten önszorgalma után adott, és ne nézze le tudományos *királyi* székéből azokat, kik, ha épen a múzsákkal, mint ő, közvetlen szövetségben nem állanak is, de néhanéha mégis hozzájuk egy kissé közelíteni bátorzkodnak”.)

A Fejér által sulykolt felállásból (tudatlan politikus – művelt egyházi személy) Balogh újra előnyt próbált kovácsolni, és többször is visszatért önmaga szerényebb minősítésére, amelyet a Fejérrel szembeni érveinek súlyosbítására használt. A hosszas vitatkozásra egyébként azért is érezte feljogosítva magát, mert eredetileg békítő, az indulatokat kerülni akaró szándékkal válaszolt Fejér „hadüzenetként” felfogott kommentárjára, s „most már kénytelen vagyok magamat oly fegyverrel védeni, aminővel megtámadtattam”. Ehhez következetesen ragaszkodott is, és minden pontot kihasználta a személyeskedő, gúnyolódó hangvétel alkalmazására. Részletesen felidézte még egyszer „Barsnak vegyes házassági, három egész napig tartott, *a papságnak úgy hiszem, nem igen tetszett* közgyűlését” és a Fejérrel folytatott vita korábbi cikkeit, azt bizonygatva, hogy ő a csípős hangvétellel csak felvette a kesztyűt „a visszatörlés szabályinál fogva”.

A 6:46-os viszonytal kapcsolatos „rejtélyes számvetés”-ről annyit mondott, hogy „azt maga Eukleidész sem tagadhatja, hogy a vegyes házasságok tárgyában az egyházi rendeletet pártoló megyéknek száma az azt rosszalókéhoz úgy áll, mint 6 a 46-hoz” – s ő erről beszélt korábbi cikkeiben. Büszkén szögezte le, hogy Bars is a 46 közé tartozik, Fejér mégis értelmetlenséggel vádolta a világi szónokokat, majd levonta a következtetést: „ha ti bennünket értelmetlenséggel vádoltok, magatok még értelmetlenebbek vagytok, mert még igazságtok sincsen”. Érvelését, a Fejér indulatos cikkeire való először békés, majd ugyanilyen hangvételű válaszait a megyében és az országban a vegyes házasságok ügye

⁴³ MOL, R 101, 3. dob. 2. cs. 61. sz., 632–633. A könyvvizsgáló hivatalról, illetve a Pesti Hírlapot 1841-ben cenzorként rendszeresen ellenőrző Havas József tevékenységéről lásd többek között: KOVÁCS Magda, *A Pesti Hírlap cenzúrázása, 1841–1844*, MKsz, 1969, 339–351; MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, *Megbíráltak és bírálok: A cenzúrahivatal aktáiból (1780–1867)*, Bp., 1985 (Nemzeti Könyvtár); FAZEKAS 2003, 13–14. stb. Az idézetekben a cenzor által törölt szövegrészeket *kurzív* szedéssel tüntettük fel.

kapcsán kialakult meggyőző többséggel igyekezett alátámasztani, majd maga is matematikai okoskodásba bonyolódott, amikor a papságnak a lakosság egészéhez viszonyított alacsony arányszámát is felhozta példának. Mindezt színes képekkel és a liberális elveinek összegzésével illusztrálta: „Hála istennek, ama homálylepte idők már megszűntek, mikor a tudományok s értelmesség birtokában egyedül s kirekesztőleg maga volt az egyházi rend, mikor párducos, kacagányos eldődeink izmos kezeikben nem tollat, hanem buzogányt [...] tartottak. Most már – hála e kor nemtőjének – a világosság dicsó századában élünk, tudás s értelmesség közbirtokká váltak, az egyházi rendnek érdemes egyedei, egyenkint véve, az értelmesség mázsáján többet nem nyomnak, mint mi világiak, a számszerinti többség pedig a miénk.” Ráadásul a papság saját korában már inkább visszaélt tudományosságával, a nemzet ismertebb, haladást pártoló írói („kik örök életet érdemlő munkáik által honunkra fényt árasztának, kik e szunnyadó hazát életre serkenték”) pedig jóval többen vannak, s nem az egyházas magatartással, hanem a felvilágosult eszmékkel rokonszenveztek.

Ellenfele erőteljes stílusát, személyeskedését önleleplező indulatoskodásnak minősítette: „hogyan kinevettetésemre irányzott gúny, azt mindenki fáklyavilág nélkül is láthatja”. „Én megvallom – folytatta Balogh –, hogy [...] agyamból értelmi lángok nem özönlenek: de annyi ész (kérdés nélkül legyen mondva) a jó isten mégis adott, hogy F. *ejér* Gy. *örgy* úrnak a vegyes házasság ügyében előhozott és az áldás megtagadását támogató négyes okoskodására megfelelni képes legyek.”

A Fejér Hírnökben közölt cikkében összefoglalt négy területre részletesen válaszolt. A természeti törvényekkel kapcsolatosan például azt hozta fel, hogy azok épp az egyenjogúságot sugallják, vagyis a házasságkötésben az egyén – egyházi illetve bármilyen külső – korlátozástól mentes döntésének szabadságát. Nem vitatta a házaspár mindkét tagjának illetékességét a gyermekek hitbéli nevelését illető döntés ügyében (Fejér ezzel érvelt), viszont „ezen egyezkedhetési jog csak akkor marad a maga természeti épségében, ha annak gyakorlatába egy harmadik nem avatkozik”, márpedig a reverzális követelésében az egyház által „*lelkileg kényszerítettnek*” a házaspárok. Erősebb kifejezéseit a cenzúra törölte: „*barbárok véleményem szerint azok, kik a lélek szabadságát ekképpen leláncolni, és az egymást szeretőket a legüdvösebb vallás félreértett elvei által szétszakítani átallanak*”.

A Fejér által másodikként részletezett „polgári törvénnyel” kapcsolatosan Balogh másodéves joghallgatói élményeit hozta elő mint világos cáfolatot. (Például a Fejér által hivatkozott ún. „cultus disparitas” mint házassági akadály csak keresztény és nem keresztény közötti házasságnál jelentkezik, márpedig – szögezte le Balogh – a protestánsok is Krisztus követői, és éles szavakkal támadt vitapartnerére, miszerint „hacsak tudományos elszórodottságában el nem felejtkezék arról, hogy a protestánsok is keresztények.”) Azt ugyan elismerte, hogy az egyház a házasságjog aktuális szabályozásából nem rekeszthető ki, viszont sokkal fontosabbnak vélte, hogy a világi hatóságok sem, utóbbiaknak pedig kötelessége az 1791/26. tc. következetes alkalmazása.

Balogh a legnagyobb terjedelmet a harmadik („történelem-filozófiai”) érvcsoporthoz szentelte, érezhető, hogy itt érezte magát leginkább otthon. A lényeg röviden abban

foglalható össze, hogy bár „a törvényt csak az magyarázhatja, ki azt alkotta”, a várme-gyéknek mint az országgyűlés alkotó részeinek, továbbá mint a törvények végrehajtásá-ért felelős testületeknek kötelességük bármely személy vagy intézmény törvénysértő tet-teit elítélni. Elismerte, hogy a *Corpus Juris*ban sok régi, homályos értelmű jogszabály van, a szóban forgó 1647/14. illetve az 1791/26. tc. viszont épp nem tartoztak ezek közé, és nagyon is megfelelnek az aktuális kor nyelvezetének, illetve egyéb körülményeinek. Majd újabb szónoki kérdést fogalmazott meg: „Mit kíván tehát a kor? A kor azt kívánja, hogy a vegyes házasságok ne akadályoztassanak, mert a felvilágosodás, a vallásos türe-lem időszakában élünk. [...] Mit kíván a körülállás? Ez ismét csak azt kívánja, hogy a vegyes házasságok ne akadályoztassanak, mert látjuk, tapasztaljuk, hogy az egyházi rendnek áldást megtagadó rendelete mily nagy visszatetszést szült a honfiak kebelében.” Sőt még az egyházas érvelést is igyekezett Fejér ellen fordítani: „A körülállás tehát azt kívánja, hogy az egyházi rend, kiben Krisztus annyi meg annyi apostolait tisztelni sze-rencsénk van, engedjen a nemzet oly szembetűnőleg kimutatott közkívánságának, és ne vonja meg egyszerre annak kitűnő bizonyosságát, hogy Krisztus szelíd szelleme minden tetteinek, lépéseinek vezércsillaga.” Fejérnek az 1647/14. tc.-kel kapcsolatos érveit is ugyanígy utasította vissza, és leszögezte, hogy az aktuális vegyes házassági ügyekben annak előírásai nagyon is alkalmazhatóak, bár a törvénysértők megbüntetésével mint el-ső számú „korkívánattal” kapcsolatos fejtegetéseit a cenzor már kihúzta.

A negyedik terület, a „honi törvény” ügyében Balogh még lesújtóbb kritikát fogalma-zott meg: „Csudálkoznom kell, hogy épen midőn minden művelt honfi az ősiséget a hon sebesb előmente kötőláncának tekinti, s azt hazánk törvénykönyveiből minél előbb kiik-tatni forrón óhajtja, akkor F. *ejér* G. *yörgy* úr ugyanazt az anyagi világból még a szellemi-be is beiktatni, és így nem csak a testi, hanem a lelki szabadságot is mindig szűkebb kor-látok közé szorítani szeretné.” Az ősiség törvényére való hivatkozás gyenge pontjait Ba-logh kíméletlenül ki is használta, ráadásul a Szent Istvánig visszavezetett egyházi követ-keztetés azért sem állhatott meg, mert a középkorban „a reformációról és az annak kö-vetkeztében hozott törvényekről mit sem tudtak, és így azokról nem is rendelkezettek”.

A tanulmány utolsó, konklúziókat összefoglaló részét a cenzúra teljes egészében tö-röltette. Ebben Fejér „*tudományos gúnyszékéből*” indított személyeskedő támadásaira akart volna Balogh méltó választ adni. Például amikor arról írt, hogy Fejér a szónoklat-nak nem lehetett nagy barátja, „*mert a szó varázsereje csak arra hathat, kit nyílt értelem s fogékony kebel a szellem szárnyain magasra emelhetnek*”. Majd így üzent vitapartne-rének: „*ha Fejér György úr csakugyan szíves lesz engem becses személyével szerencsél-tetni, és a nagyváros zaját a falusi magány csendjével néhány percre felcserélendi, [...] bennem nem találandja föl, kit keres, a bölcs Salamont, hanem csak édes honáért minden percben élni s halni tudó Balogh Jánost*”.

3.7. Fejér György a viszontválaszt szintén a Pesti Hírlapban szerette volna megjelen-tetni, ezt azonban a cenzúra megakadályozta, és nemcsak alaposan meghúzta a cikkét

(mint tette Baloghéval), hanem egyáltalán nem engedte közölni.⁴⁴ Kossuth – nyilván a kiegyenlített vita, a szabadelvű lapszerkesztés jegyében – szerette volna augusztus 11-i számában megjelentetni Fejér ríposztját, azonban Havas József cenzor megelégedte a vitriolos pengeváltásokat, mint írta: „Ezen visszatorlást ily modorban meg nem engedhetem. Egyéberánt a kollégium [= vagyis a cenzúrahivatal] véleményétől függ, vajon lehet-e egyáltalában megengedni.” Fejér nem adta fel, és végül egy sokkal kisebb példányszámú, korlátozottabb olvasóközönséget elérő egyházi lapban tette közzé írását.⁴⁵

Fejér sem a terjedelem, sem az érvei erőteljessége, sem stílusának más vonatkozásai tekintetében nem visszafogni, ellenkezőleg, fokozni akarta korábbi vitájakat, mintegy minden ponton rá akart tromfolni Balogh „visszatorlására”. Már felütése is jellemző, amikor Baloghot ismét azzal vádolta, hogy nem csupán személyének, hanem az egész katolikus egyháznak intézett támadást, továbbá: „nem érzette, hogy egy egész rendnek becsúrlése és becsúrlása igazságtalanság s erkölcsúrlés”. Még szintén a felütés jegyében lesújtó véleményt fogalmaz meg Baloghról, mondván, vitapartnere makacs, értetlen, „annyiszori útnak igazítatása után nem tud visszatérni az igaz ösvényre”. Majd a lényegre térve, a már sokszor boncolgatott 6:46 arányt vette elő újra, és – kissé meglepő – matematikai érveléssel bizonygatta az egyház igazát illetve „többségét”. A 46 megye igazából csak 3 – írta, mert csupán Pest, Zala és Borsod tekinthető önálló indítványnak, a többiek csak ezeket követték (ez egyébként önmagában sem teljesen felelt meg a tényeknek), vagyis az áldásmegtagadás tekintetében a papság támogatottsága kétszeres. (Afölött is elsiklott, hogy az egyházat támogató 6 vármegyére a mintakövetés legalább ennyire igaz.) De a vármegyék álláspontját még így is soknak érezte: mivel Pest körlevélét négy főhatóság (a területén illetékes katolikus egyházmegyék) megtámadták, ezért az nem tekinthető, csak 1/4-nek, Zala megyét „háromszoros okkal, móddal” megcáfolták (!),⁴⁶ tehát csak 1/3-ot jelent, Borsod pedig – vélte – teljesen elfogult, tehát egyáltalán nem kell vele foglalkozni. Számítása szerint így az egyházat elítélők álláspontja csupán 1/12, amivel szemben az egyház támogatottsága 12, hiszen – folytatta legalábbis megdöbbentő számításait – a 6 vármegye mellett a papságot, a zászlósúrakat, a városokat és a „köznépet” különböző nyakatekert szorzók szerint összesen 6 tényezőnek vette. Fejért a „visszatorlása” írásakor minden bizonnyal teljesen elragadták az indulatai, különben aligha bocsátkozott volna ilyen különös és nagyon is átlátszó számításokba, amelyeket vitriolos jelzőkkel próbált erősíteni.

Számára sokkal szerencsésebb terepnek számított, amikor Balognak arra az érvelésre reflektált, hogy milyen súlya van a papságnak a tudományosságban és az irodalomban. Arról beszélt, hogy az iskolákban, tudományos testületekben milyen nagy számban tevékenykedik a papság – ezzel egyébként megkerülte Balogh célzását, hiszen utóbbi a haladást szolgáló tollforgatókról, és azon belül a világiak meghatározó súlyáról írt. Áttért

⁴⁴ MOL, R 101, 3. dob. 2. cs. 64. sz., 659–661.

⁴⁵ FEJÉR György, *Visszatorlás a B. J. úr visszatorlási iratára*, Egyházi Tudósítások, 1841, II, 8. sz. (VIDA 1841, 253–263).

⁴⁶ A Zala megyével foglalkozó (cikkében többször visszatérő) sorai egyébként indirekt módon Deák Ferencnek szánt kritikát is megfogalmaztak. Lásd erről FAZEKAS 2008, 81–82.

a vegyes házasságok ügyében keletkezett számos történeti-teológiai röpiratra, amelyeket – egy Esztergom megyei, az egyházat támogató világit⁴⁷ leszámítva – kizárólag papok jegyezték. (Ez egyébként eléggé átlátszó érvelés volt, hiszen az egyháziak sokkal inkább motiváltak voltak álláspontjuk közzétételében, arról nem is beszélve, hogy a világi illetve protestáns érveket összefoglaló beszédek, röpiratok nem jelenhettek meg nyomtatásban.⁴⁸) Fejér számára evidencia volt, hogy az egyháziak csak sokkal magasabb rendű és tartalmú írásokat készíthetnek, mint a világiak, ráadásul „egy közgyűlés közelítésekor [...] a világi egy holnapig készül, míg ráncba szedje homlokát az írásra, a pap kapja a tollat és ír, ha szükséges, a maga dolgában”. (Ezzel egyébként arra is célzott, hogy Fejér mindig jóval hamarabb reagált Balogh írásaira, mint fordítva, nem véve figyelembe, hogy ebben a földrajzi távolság is szerepet játszott.⁴⁹)

Azután még egyszer az általa felvetett négy területre, illetve Balogh vonatkozó érveire tért át. A természet törvényeit illetően azzal toldotta meg legutóbbi érveit, hogy nemcsak a női „egyenjogságot” hozta fel, hanem azt is, hogy e törvények értelmében „az erkölcstelenséget megáldani nem szabad, de a vegyes házasság erkölcstelenség”. De a fő hangsúlyt ezúttal is arra helyezte, hogy a katolikus menyasszony jogait kell védeni az országgyűléssel, vármegyékkel szemben. (Ezek a jogok ugyanakkor voltaképpen nem a nők, hanem az egyház jogait jelentették.) A „polgári törvénnyel” kapcsolatosan pedig egyértelműen leszögezte, hogy a protestánsokat az egyházjog értelmében eretneknek kell nevezni. Soraiból a katolikus kizárólagosságtudat és arra épített magabiztosság sugárik: „Nem tudja [Balogh], hogy mivel a religió nemesíti, szenteli meg leginkább a házasságot, az anyaszentegyház körébe hajol az leginkább minden erkölcsösült nemzeteknél?” (Religiónak, vagyis vallásnak kizárólag a katolicizmust tekintette.) „B.[alogh] J.[ános] úr az eretnkséget semmibe hajtván, nem tekinti, hogy a cultus disparitas azért akadály főképp, mert [...] hittet-nem-törődéssel, azaz vallástalansággal jár egyszersmind” – írta, hangsúlyozva, hogy a polgári törvénynek nemcsak joga, hanem kötelessége is a házaspárok magánéletébe való beavatkozás, magasabb (katolikus egyházi) szempontból. Fejér egyébként az első két pontnál számos külföldi szerzőt – például Friedrich Kunstmann (1811–1867) katolikus egyházjogászt stb. – is idézett, fejtegetéseit hosszabb citátumokkal tűzdeltte tele, ezzel is intellektuális fölényét igyekezett hangsúlyozni.

Balogh régebbi törvényekkel kapcsolatos fejtegetéseit egyrészt azzal söpörte le, hogy „kár volt a logikát is kiküszöbölni a törvényt magyarázatból”, másrészt azzal, hogy a világi hatalomnak semmiféle vallásügyi törvényt nem szabadott volna alkotni, „mint hatósága körén kívül valót”, nem szabályozhatja a házasságjogot, amely kizárólag a katolikus egyházat illeti. A gúnnal ezúttal sem takarékoskodott, például: „Egy logikus

⁴⁷ A célzás bizonyára Besze Jánosra (1811–1892), illetve *Szózat a haladás barátaihoz* című írására vonatkozott. Vö. 12. sz. jegyzet.

⁴⁸ FAZEKAS 2005; ill. Uő, *Protestáns érvek és ellenérvek az 1840-es évek egyházpolitikai vitáiban* = „Zengett Színonon a zsoldár”: *A magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásai*, szerk. KULIN Ferenc, VELIKY János, Bp., 2010, 101–115.

⁴⁹ Balogh „visszatorlása” július 31-én jelent meg a Pesti Hírlapban, Fejér már augusztus 3-án postázta riportját.

[értsd: logikában jártas tudós] eligazíthatta volna B.[alogh] J.[ános] urat, hogy 17. századi törvényt nem a mostani korszellem programmája szerint [...] kell magyarázni.” Ez egyébként megint megkerülte Balogh érvelését, aki pont azt magyarázta, hogy a vármegyék által alkalmazott vallásügyi törvények világosak, hatályosak és a konkrét, vegyes házassági ügyekben is alkalmazhatók. A negyedik részben pedig határozottan ragaszkodott az ősiség törvényéhez illetve annak a vallásügyre való értelmezéséhez, hozzátéve, hogy Balogh a maga nevében lemondhat nemesi „ősivér jussáról”. Így fogalmazott: „A mi katolikus hitünk Sz.[ent] István idejétől fogva ősi juss, a mi örökölt javunk, annak elidegenítésére nincs, nem is lehet semmi szükség, az a polgári hatalom körén kívül esik.” Márpedig a katolikus anya sem mondhat le gyermekei saját hitében való neveléséről, és ezt a jogot nem is adhatja meg neki a világi hatalom. Véggkövetkeztetéseként ismét a katolikus egyház törvény felettségét és előjogait hangsúlyozta.

Zárszóként pedig azt sejtette, hogy mi oka lehetett „az egyházi értelmesség ellen szegülésének” Balogh részéről, „ezt fejtegetni érdekes volna bizonytalán a jövő kor tudósítása végett”. Úgy vélekedett, hogy Bars vármegyében (másik – Deák Ferencre tekintettel – figyelemre méltó példájaként: Zala megyében) „alattomos okaiknak szükség lenni”. Hogy ezek mik lehetnek, nem fejtette ki, csak sejteti engedte, hogy valamiféle egyházellenes összeesküvés körvonalait látta a vegyes házasságok áldásmehtagadását elítélő közéleti személyiségekben. Stílusának megfelelően, „hogy a torlásoknak és visszatörlesztéseknek se hossza, se vége ne legyen”, azt javasolta Balognak, hogy a közelmúltban megjelent egyházi röpiratok (köztük Fejér saját munkája) bármelyikét cáfolja meg. „De kérem az istenre, ne készüljön holdnapokig homlokának ráncba szedésére, ne kínozzon cáfolatának vártatával.”

De erre Balogh – tudomásunk szerint – már nem kívánt nyilvánosan válaszolni.

4. A sajtóvita utóélete

Bars vármegye a vegyes házasságokkal összefüggő egyházpolitikai vita későbbi szakaszában is következetesen liberális álláspontot képviselt, ugyanakkor az egyre több helyen megfogalmazódó radikális megoldásoktól el kívánta határolni magát. 1841 folyamán következetesen végre akarta hajtani a korábbi intézkedéseket a feljelentett áldásmehtagadó papok ügyében.⁵⁰ Az augusztusi közgyűlés hangulatáról összefoglalóan írta Kossuth barsi levelezője: „*Habár köztünk is szeretik háborítani a különböző vallások közti csendet és egyetértést, mindazáltal higgadtabb vallási nézetekkel bír a megye közönsége, hogysem szertelen buzgóságra lenne gyulasztható.*”

A következő, szempontunkból jelentős közgyűlésre 1842. február 21-én került sor, erről Okolicsányi Pál verebéli esperes-plébános részletesen beszámolt Kopácsy József

⁵⁰ Kosztolányi Péter hosszú cikkben számolt volna be a Bars augusztusi közgyűlésén (nem elsősorban egyházpolitikában) történetéről, ez azonban a cenzúra teljes tiltása miatt nem jelenhetett meg a Pesti Hírlap 1841. szeptember 4-i számában. MOL, R 101, 3. dob. 2. cs. 71. sz., 735.

esztergomi érseknek,⁵¹ ebben többször is említi Balogh János szereplését. Először is ekkor értesítették Barsot, hogy – más megyékhez hasonlóan, tiszteletük jeléül, „főispáni befolyás nélkül” – Bihar megye táblabírájává választották, és egyébként is a közgyűlés meghatározó figurájának tűnik. Két egyházpolitikai vonatkozású indítvány hangzott el. Először Zólyom körlevele, mely „nevetéssel és megvetéssel félretétetett” (valószínűleg arról van szó, amikor az említett megye – a katolikus egyház törvénysértésére hivatkozva, de szintén az 1791/26. tc.-kel ellentétes módon – érvényesnek ismerte el a protestáns lelkészek előtt kötött vegyes házasságokat), méghozzá: „leginkább Balogh János eszközésére”. (A zólyomi indítványt a legtöbb vármegye elutasította.) Továbbá a Pesti Hírlap tudósítójaként már említett Kosztolányi Péter javasolta, hogy egyéb vármegyék (például Pest, Borsod stb.) példájára Bars is minősítse törvénytelennek az uralkodó eljárását, miszerint királyi engedéllyel (placetummal) látta el XVI. Gergely pápa Magyarországhoz intézett *Quas vestro* kezdetű brevét. Kosztolányi arra hivatkozott, hogy e pápai megnyilatkozás ellentétes a magyar törvényekkel. (Ebben egyébként volt is valami, hiszen a pápa elfogadható lehetőségnek minősítette a protestáns lelkészek előtt kötött vegyes házasságot, egyéb reverzális nélküli frigy esetén viszont ragaszkodott a passiva assistentia gyakorlatához – mindkét eset ekkor még ellentétes volt a magyar törvényekkel, konkrétan az 1791/26. tc.-kel.) Balogh ekkor beszédében kifejtette, hogy ő ugyan nem lát direkt törvénysértést a breve egy részében illetve annak kihirdetésében, ugyanakkor, hogy „Bars megye következetes maradjon, őfelségéhez terjesztendő alázatos felírára szavazott”, amelyben a korábbi megyei feliratokhoz hasonlóan a „vegyes házassági kellemetlen viták megszüntetését eszközözlendő” országgyűlés összehívását szorgalmazták.⁵² A közgyűlésen főszerepet játszó Kosztolányi hírlapi beszámolójában mindez kissé más hangsúlyokat kapott, szerinte ugyanis Balogh „a breve iránti kérdést az indítványozó [vagyis épp Kosztolányi – F. Cs.] által kifejtve látván, és bízván abban, hogy Mátyás királynak honunk rómatóli függetlenségéről mondott arany szavai jelen kormány kebelében is visszhangra találandnak”, kérte az országgyűlés összehívását kezdeményező feliratot.⁵³ A közgyűlésről beszámoló egyházi tudósító Balogh vonatkozásában elhallgatta, illetve finomította, hogy Balogh csak a breve bizonyos vonatkozásait tartotta elfogadhatónak, hiszen az általa kezdeményezett felirattól elvárta: „őfelsége rendelkezni méltóztassék, hogy a’ breve [...] alkotmány- és törvényellenes részének kihirdetéséből eredett háborgások és törvényellenes intézkedések megszüntessenek”. Mindenesetre a barsi közgyűlésben elhangzottak ezúttal is nagyobb visszhangot kaptak, az indítványt egyházi jogvédő oldalról részletesebb kritika is érte.⁵⁴

⁵¹ EPL, Kop. Cat. 39, 1264. t., ad 3. sz.

⁵² Az 1842. február 21-i közgyűlésről kivonat, továbbá Bars vármegye tiltakozó felirata a pápai breve kihirdetése ellen: EPL, Kop. Cat. 39, 1264. t., ad 3. sz.

⁵³ Pesti Hírlap, 1842, 124. sz., 169–170. Kosztolányinak egyébként ezt a tudósítását is alaposan megrostálta a cenzúra, lásd MOL, R 101, 3. dob. 3. cs. 124. sz.

⁵⁴ KOVÁCS Vazul, *Viszhangja a Barsmegyei indítványozó úr keményebb szavainak*, Nemzeti Újság, 1842, 28. sz., 109–110. Lásd még Jelenkor, 1842, 21. sz. Rövidebb, tárgyilagos tudósítás: Világ, 1842, 18. sz., 138–139.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Balogh János 1842-ben is Bars megye leginkább meghatározó közeleti személyisége volt, következetesen képviselt liberális elveiből semmit nem engedett, legfeljebb egyes radikális túlzásoktól tartotta távol magát. Utóbbiban egyszerre láthatjuk a mérsékelt elemek szimpátiájának megnyerésére irányuló igyekezetét (ebben az évben választották alispánnak), és részben talán a Fejér Györggyel folytatott sajtóvitájának tanulságait is. Nem sokkal azután, hogy elfoglalta alispáni hivatalát, egy közgyűlési megnyitó beszédében „férjfiisan kötő szívökre a rendeknek a viszszaarázsolt béke-olajág jótékony hatása által e megyében megkövült egyetértésnek hű megőrzését, minek eszközeül a gyanúsítgatás kerülését, a külön vélemények méltánylását, jónak, hasznosnak a törvény s igazság értelmében, összetett vállakkal előmozdítottását, mint a haladás-követelő kor egyedüli földadatát ajánlá”.⁵⁵ – Egy, a polgári átalakulás iránt elkötelezett, ugyanakkor ízig-vérig politikus személyiség szavai voltak ezek.

⁵⁵ Jelenkor, 1842, 70. sz., 523.